

Олег Рудакевич

ЦІННІСНИЙ ТРИКУТНИК НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

*У статті визначено критерії ідентифікації та класифікації політичних цінностей нації. Обґрунтована модель національної політичної культури у формі ціннісного трикутника, вершинами якого служать індивідуальні, групові та загальнонаціональні політичні цінності. **Ключові слова:** нація, політичні цінності, національна політична культура.*

Rudakevich O. Value Triangle of National political culture. Article «Value Triangle of National political culture», written by Rudakevich Oleg defined criterions of identification and classification of political values of a nation. The model of national political culture in form of a value triangle which apexes are individual, group and nationwide political values is substantiated. Keywords: nation, political values, national political culture.

Основою національного єднання та державного будівництва є загальноспільнотні потреби та інтереси і сформовані на їх основі національні цінності. Для України як молодої держави, що перебуває в стані національно-демократичного транзиту, особливо актуальним є осмислення і вкорінення в суспільній свідомості базових політичних цінностей, які, з одного боку, виражали б історичний досвід українського народу, а з іншого — відігравали б роль ідеалів, які спрямовують рух соціуму до кращих зразків світової цивілізації.

Політичні цінності, їх зміст, ієрархія, взаємозв'язок з іншими елементами культури знайшов певне висвітлення у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі. Засадничі питання політичної аксіології опрацьовано такими вченими, як Г.Лотце, Г.Ріккерт, Е.Дюркгейм, М.Вебер, Т.Парсонс, П.Сорокін, Е.Фромм, Р. Інглхарт та ін. На пострадянському просторі ряд статей теоретико-методологічного характеру стосовно політичних цінностей опублікували І. Кравченко, І. Лебедев, А. Селезньова [1; 2; 3]. Серед праць вітчизняних дослідників слід відзначити монографію П. Сліпця «Політичні цінності: теорія і методологія пізнання та реалізації» (2009) [4], статті С. Бойко, Є. Головахи, Н. Паніної, В. Горбатенка, Ю. Шайгородського та ін., в яких увага зосереджена на проявах пострадянської аномії, ціннісних аспектах реформування вітчизняної політичної системи, аксіологічних проблемах української національної самосвідомості тощо [5; 6; 7; 8]. Незважаючи на актуальність проблеми, теоретичні й практичні питання національних політичних цінностей досі не знайшли належного висвітлення. Ідеться, зокрема, про розкриття змісту і здійснення типології національних політичних цінностей, аналіз співвідношення політичних цінностей особи, суспільної групи та нації, дослідження політичних цінностей у контексті теорії і практики національного будівництва.

Мета нашої статті — розглянути теоретико-методологічні засади дослідження політичних цінностей національних спільнот,

що сприяло б їх осмисленню як складної системи політико-культурних чинників функціонування та розвитку політичної сфери.

Політичні цінності — це «об'єкти, явища, ідеї, процеси політичного життя та їх властивості, до яких людина ставиться як до таких, що задовольняють її соціальні потреби, інтереси і які вона залучає у сферу своєї життєдіяльності» [9, с. 719]. Політичні цінності сприяють формуванню і реалізації потреб та інтересів нації як системного утворення. Вони належать до соцієтальних компонентів національної культури і виконують у ній важливу роль. Детермінуючі культурологічні функції політичних цінностей проявляються через ціннісні орієнтації, що надають певної спрямованості політичному мисленню, поведінці і діям у ході розв'язання назрілих політичних проблем. З цієї точки зору політичні цінності — це керівні принципи життєдіяльності нації. Їх набір та ієрархія характеризують специфіку нації як суб'єкта політики, її сутнісні риси.

Основними критеріями національного характеру та змісту політичних цінностей є: 1) зумовленість життєвими проблемами й інтересами нації як специфічного етнополітичного утворення; 2) сприяння вираженню сутнісних рис нації та її соціального призначення; 3) зосередженість на розв'язанні актуальних проблем та історичній місії нації; 4) вираження історичного досвіду нації, тенденцій її розвитку; 5) володіння етнічними властивостями, що забезпечують згуртованість нації, її відмежування від інших спільнот; 6) органічне входження в загальну систему національної культури та виконання в ній істотної ролі.

Стосовно арсеналу соцієтальних політичних цінностей національних спільнот, на наш погляд, можна стверджувати, що, по-перше, є спільний перелік позитивних цінностей будь-яких національних формувань. Вони зумовлені потребами й інтересами, які впливають із сутнісних рис нації, а ця сутність єдина для націй різного типу: політичних, громадянських та етногромадянських. По-друге, кількість універсальних цінностей обмежена структурними і функціональними параметрами нації та її культури. Всю сукупність універсальних цінностей національної політичної культури ми поділяємо на такі основні групи: базові політичні цінності; інші політичні цінності, до яких належать суб'єктні (індивідуальні, групові, інституційні, універсальні), видові (світоглядні, нормативні, процесуально-поведінкові, знакові, зовнішньополітичні), а також політизовані цінності. Наведемо їх перелік:

А. Базові політичні цінності нації:

- нація як етнополітична спільнота;
- суверенітет і незалежність нації;
- політичні права, свободи («вольності») нації;
- національна держава, її влада, суверенність;
- національна політична система;
- національна ідея, історична місія нації;
- особа як член нації і громадянин національної держави;
- національна еліта (правляча і опозиційна);
- національна комплементарність, солідарність, злагода, соборність;
- національна свідомість і самосвідомість, національна ідентичність, патріотизм;
- добробут, висока духовність, щасливе самопочуття членів нації і спільноти загалом;
- національна безпека і мир у світі.

Б. Суб'єктні політичні цінності:

а) індивідуальні:

- політичні права члена нації і громадянина держави;
- рівноправність;
- національна самосвідомість;
- почуття належності до нації;
- почуття обов'язку перед нацією;
- відповідальність перед нацією;
- свобода вибору політичної позиції;
- політична активність, ініціативність;
- законотворчість;

б) групові (класові, етнічні, конфесійні, регіональні, демографічні):

- групова самосвідомість;
- групова солідарність;
- самоорганізація групи;
- права групи у рамках нації;
- почуття належності групи до нації;
- почуття обов'язку перед нацією;
- узгодженість групових та національних інтересів;

в) інституційні:

- національний лідер;
- національний парламент;

- національний уряд;
- національна судова система;
- система місцевого та регіонального самоврядування;
- національні партії;
- національні громадські організації і рухи;
- національні збройні сили;
- засоби масової інформації;
- форма державного правління;
- форма державного устрою;
- партійна система;

г) *універсальні:*

- національний досвід;
- соціальний мир і злагода;
- соціальна довіра, толерантність;
- соціально-політичні компроміси;
- політична стабільність;
- соціальна відповідальність;
- соціальний порядок;
- громадянськість;
- національна гідність;
- національна гордість;
- віра в майбутнє нації.

В. Видові політичні цінності:

а) *світоглядні:*

- національний менталітет;
- історична пам'ять нації;
- національна картина світу;
- соціально-політична онтологія;
- національна свідомість;
- національна ідеологія;
- національна психологія;
- національний характер;
- духовність нації;
- ідеологічний плюралізм.

б) *нормативні:*

- звичаєве право народу;
- конституція держави;
- національне законодавство;
- нормативні акти державних органів;

- нормативні акти інститутів громадянського суспільства;
- правила і кодекси публічної політичної поведінки;
- національні традиції та звичаї;
- моральні норми, що регулюють політичні відносини;

в) процесуально-поведінкові:

- політична самоорганізація;
- народовладдя;
- контроль народу за владою;
- підтримка влади;
- участь у реалізації рішень влади;
- опозиційна діяльність;
- політичний режим;
- політична реформа, революція;
- політична конкуренція;
- політична участь громадян;
- поміркований стиль поведінки;
- мирні форми політичної боротьби;
- політична компетентність;
- політична ефективність;

г) символічні:

- національний прапор;
- державний герб;
- гімн держави;
- національні герої;
- знакові історичні події;
- пам'ятники;
- політичні та військові ритуали;

д) зовнішньополітичні:

- непорушність кордонів;
- боєздатність армії;
- колективна безпека;
- стратегічні союзники;
- міжнародні організації;
- імідж країни на міжнародній арені, авторитетність;
- лідерство у міжнародних відносинах.

Г. Політизовані цінності:

- людські ресурси нації;
- генофонд нації;
- національна територія;

- природні ресурси нації;
- державна мова;
- мова і культура етнічних меншин та корінних нечисельних народів;
- народне мистецтво;
- традиційна релігія;
- інші релігійні вірування, поширені в країні;
- національна соціальна система;
- національна економічна система;
- національна освітня система;
- національна наука;
- національна система охорони здоров'я;
- екологічна безпека країни.

Політичні цінності нації в широкому їх трактуванні охоплюють практично увесь арсенал політичної культури, адже, з одного боку, всі прояви політичного життя нації мають певне значення, а з іншого — сама культура, її складові, в тому числі норми, традиції, символи тощо, відіграють свою роль у функціонуванні нації.

З точки зору діяльнісного та функціонального підходів, у структурі політичних цінностей доцільно виділяти такі групи елементів: *цінності-об'єкти*, що задовольняють насущні потреби суб'єкта, *цінності-засоби* й *цінності-умови*, що не мають безпосередньої споживчої вартості для членів нації, а отже, є допоміжними. Діяльнісний статус тієї чи іншої цінності залежить від ситуації, в якій перебуває суб'єкт політики, і завдань, які він вирішує в певний момент. Наприклад, якщо як цінність-об'єкт розглядається національна держава, яка підтримує належну організацію життєдіяльності нації та її безпеку (тобто реалізує відповідні національні потреби), то цінностями-засобами формування такої держави, підтримки її належного функціонування є національна свідомість з ідеєю національної держави, політичні партії, рухи, які спрямовують політичну активність членів нації. Однак національна держава, в свою чергу, виступає засобом задоволення таких цінностей, як високий рівень добробуту, духовність народу, його безпека тощо. Необхідними політичними умовами (цінностями-умовами) успішної діяльності держави є сформованість і високий рівень патріотизму й професіоналізму (фахової підготовки) правлячої еліти, соціальний мир і злагода, єдність народу, належний рівень політичної компетентності та активність громадян. Отже, в кожній конкретній життєвій ситуації формується свій логічний ланцюг

(функціональна ієрархія) політичних цінностей нації. Проте визначальними для успішної життєдіяльності нації є базові політичні цінності.

Цілком логічно, що в сукупності засадничих політичних цінностей основною цінністю є сама нація як етнополітична спільнота і головний суб'єкт політики. Однак нація як форма самоорганізації індивідів не є самоціллю. Вона служить інструментом реалізації життєвих потреб людини. Якщо сформована на певних засадах політія не задовольняє інтереси значної кількості своїх членів, то вони або прагнуть докорінно оновити свою державу, або покидають таке політичне утворення.

Протистояння та діалектична єдність орієнтацій на націю, суспільну групу і особу, взаємодія відповідних політичних цінностей характеризують будь-яку національну спільноту, адже кожний соціальний суб'єкт має свої потреби й інтереси. У зрілих, консолідованих націях ці інтереси, в основному, збігаються, проте це не означає, що одна із сторін відмовилася від власних життєвих потреб. Ці потреби мають вчасно і сповна задовольнитися. Тому в системі «нація — група — особа» завжди є певні конфлікти інтересів. Нації відрізняються між собою вагою та інтенсивністю ціннісних орієнтацій різного рівня. В одних націях переважають загальнонаціональні орієнтації, в інших — групові, ще в інших — особистісні. Сказане наптовхує на думку, що своєрідною моделлю такого аспекту політичної культури нації може бути трикутник, вершини якого символізують загальнонаціональні (макронаціональні), групові (мезонаціональні) та особисті (мікронаціональні) політичні цінності й ціннісні орієнтації, співвідношення яких забезпечує певний спосіб життєдіяльності нації як складної, багаторівневої системи (див. рис. 1).

Точки *a*, *b*, *c*, що розташовані на сторонах трикутника, показують, в якому співвідношенні перебувають цінності, ціннісні орієнтації та оцінки в тих чи інших парах опозицій (в одному випадку — 50/50%). Точка *d* символізує співвідношення трьох ціннісних параметрів, результат їх взаємодії. Наближення точки поєднання орієнтацій до тієї чи іншої вершини трикутника вказує на домінування в національній політичній культурі відповідної ціннісної орієнтації (точки *e*, *e'*, *e''*). Якщо точка *d* наближається до однієї зі сторін трикутника (наприклад, *d'*), то значення політичної орієнтації, представленої протилежною до неї вершиною, зменшується. Точка *d'*, зокрема, засвідчує, що члени певного

соціуму більшою мірою дбають про особисті та групові інтереси, ніж загальнонаціональні. Така спільнота є квазінаціональною, вона може існувати як ціле лише завдяки державному чиннику (владному примусу). Зрозуміло, що така держава не може вважатися національною, це — персональна або групова (кланова, класова, етнічна тощо) диктатура.

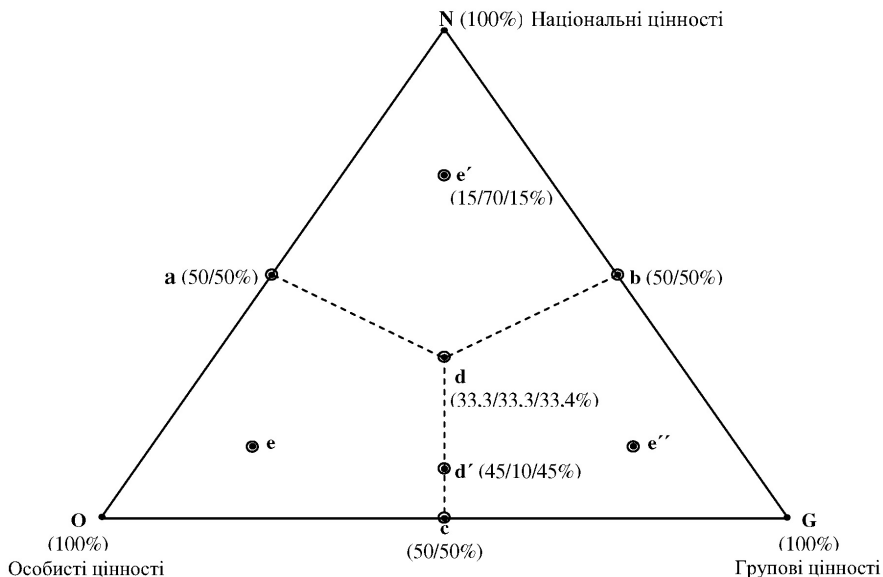

Рис. 1. Ціннісний трикутник національної політичної культури

Сказане про тринарну опозицію загальнонаціональних — групових — особистих ціннісних орієнтацій відповідає концепціям «багатомірної людини», чотирьох динамік виживання та психологічної структури особистості, які є в суспільствознавстві.

Американський філософ і психолог Л. Р. Хаббард, розмірковуючи над проблемами виживання сучасної людини, стверджує, що її життєдіяльність проявляється в чотирьох прагненнях або «динаміках»: прагненні вижити заради самої себе; прагненні вижити заради дітей, їх майбутнього добробуту; прагненні до виживання групи, до якої вона належить; прагненні до забезпечення виживання людства, збереження і розвитку його культури. Ці прагнення рівнозначні, взаємно доповнювані. «Жодна з цих динамік, — наголошує дослідник, — не сильніша за іншу. Всі вони

сильні. Це чотири шляхи, якими людина йде до виживання і котрі насправді є єдиним шляхом» [10, с. 46]. Добре, коли суспільні орієнтації, що «змагаються», обирають оптимальний варіант свого співвідношення. Критерієм правильності вибору, на думку Л. Р. Хаббарда, є таке рішення людини, «яке приносить найбільше благ найбільшій кількості людей, враховуючи саму людину, її нащадків, друзів, родини, політичні і національні групи, і, зрештою, людство» [10, с. 47].

Ще однією методологічною підставою обґрунтування діалектичності єдності особистих, групових та національних ціннісних орієнтацій у національній політичній культурі є теорія психологічної структури особистості, яка виділяє егоцентричну, групоцентричну та універсально-гуманітарну складові (рівні) психології людини.

Егоцентричний пласт психології являє собою домінуюче прагнення людини до власної вигоди і благополуччя. Тут проявляється ставлення людини до себе як до самоцінності, а до інших воно споживацьке. Якщо «інший» допомагає — він оцінюється позитивно, якщо перешкоджає — набуває образу «поганого», «чужого», «ворожого».

Групоцентризм — інший рівень психології людини, коли вона ідентифікує себе з певною групою і переносить на неї свої егоцентричні устремління. Тут ставлення до інших залежить від того, чи входять вони в його групу. На цьому рівні самоцінність людини перетворюється на «групоцентричність».

На групоцентричному рівні особистості важливо виявляти «націєцентричність», адже кожна людина належить чи може належати до певної нації як вищого сьгодні рівня етнополітичного розвитку людства. Націєцентричність акумулює его- і групоцентризми, узгоджує їх. Саме через неї можуть успішно втілюватися особисті та групові інтереси: це їх спільна основа.

Найвищим рівнем психологічної структури особистості є універсально-гуманістичний. На цьому рівні кожна людина, до якої б групи вона не належала, стає самоцінністю, гідною поваги. Її особистісна спрямованість характеризується прагненням піднятися вище в духовному плані, робити добро всім, створювати сприятливі умови життя і для «своїх», і для «чужих».

Усі названі рівні психології співіснують у кожній людині. Але, як зауважує російський етносоціолог та етнопсихолог О. Мнацаканян, по-перше, залежно від конкретної ситуації, можуть

домінувати прояви его-, групоцентризму чи універсальні ціннісні настанови, а по-друге, в психології кожної людини панують типові для неї устремління — як найбільш важливі смисли, усвідомлені і прийняті нею [11, с. 187].) Сказане підтверджує висновок, що кожній національній спільноті властиве певне співвідношення названих вище орієнтацій, що зумовлює домінуючу его-, групо- чи націєцентричність загальнонаціональної психології, а отже, і політичної культури нації.

Подальше дослідження політичних цінностей у структурі та функціонуванні національної політичної культури доцільно зосередити на виробленні методик визначення питомої ваги індивідуальних, групових та загальнонаціональних політичних цінностей сучасних націй і оцінювання їх детермінуючої дії, а також дослідження взаємозв'язку і взаємодії політичних цінностей з іншими елементами політичної культури нації.

1. Кравченко И. И. Политические и другие социальные ценности / И. И. Кравченко // Вопросы философии. — 2005. — № 2. — С. 3–17.

2. Лебедев И. А. Политические ценности как сложный и многомерный объект / А. И. Лебедев // Вестн. Моск. ун-та. Сер.12. Политические науки. — 1999. — № 2. — С. 38–49.

3. Селезнева А. В. Основные подходы к исследованию политических ценностей / А. В. Селезнева // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 12. Политические науки — № 3. — С. 110–117.

4. Сліпець П. П. Політичні цінності: теорія і методологія пізнання та реалізації: монографія / П. П. Сліпець. — К.: Знання України, 2009. — 251 с.

5. Бойко С. М. Дослідження української національної самосвідомості: аксіологічний підхід / С. М. Бойко: [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_46/Boyko.htm

6. Головаха Е. И. Постсоветская аноμία: особенности выхода из состояния аномической деморализованности в России и на Украине / Е. И. Головаха, Н. В. Панина // Общественные науки и современность. — 2008. — № 6. — С. 5–10.

7. Горбатенко В. Ціннісні аспекти реформування політичної системи України / В. Горбатенко // Політичний менеджмент. — 2007. — № 3. — С. 10–12.

8. Шайгородський Ю. Ціннісна складова сучасної міфології / Ю. Шайгородський // Політичний менеджмент. — 2008. — Спец. вип. — С. 126–135.

9. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В. П. Горбатенко; За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. — 2-е вид. доп. і перероб. — К.: Генеза, 2004. — 736 с.

10. Хаббард Л. Р. Дианетика / Л. Р. Хаббард. — М.: Воскресенье, 1993. — 566 с.

11. Мнацаканян М. О. Нации и национализм. Социология и психология национальной жизни. Учеб. пособие для вузов / М. О. Мнацаканян. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. — 367 с.